

Bartáková, Jarmila

Maskulinálne adherentne expresívne názvy osôb v slovenčine a češtině

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A, Řada jazykovědná. 1988, vol. 37, iss. A36, pp. [111]-123

ISBN 80-210-0079-1

ISSN 0231-7567

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/101620>

Access Date: 17. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

JARMILA BARTÁKOVÁ

MASKULINÁLNE ADHERENTNE EXPRESÍVNE NÁZVY OSÔB V SLOVENČINE A ČEŠTINE

V jazykoch nie vždy vznikajú nové expresívne pomenovania iba tak, že istý myšlienkový obsah dostane novú formu, teda slovotvorne. Veľmi frekvencovaným onomaziologickým postupom obohacovania slovnej zásoby je i sémantické tvorenie, rozširovanie a prenášanie slovného významu na základe metaforických, metonymických a synekdochických vzťahov. Slovo štylisticky neutrálne, domáceho, prípadne i cudzieho pôvodu, apelatívum či vlastné meno, môže sémantickou zmenou, významovou transpozíciou, istým posunom, nadobudnúť ustálený prenesený expresívny význam. V takomto prípade ide o expresivitu vonkajšiu, len získanú (adherentnú), nevyjadrenú formálnymi hláskoslovnými či slovotvornými prostriedkami, zmenou v štruktúre slova, hoci jej fakultatívna prítomnosť sa nevyklučuje. Ťažiskom tejto expresivity je výrazné nočionálne jadro, na ktoré sa navrstvuje expresívny význam, pričom derivačné formanty sa iba sekundárne využívajú ako expresívne na rozdiel od inherentnej expresivity, pri ktorej majú primárnu obligátnu funkciu. V oboch prípadoch bezprostrednou príčinou vzniku expresivity je snaha hovoriaceho o výrazné, neobvyklé vyjadrenie sa motivované emóciou (zlosťou, rozhorčením, nehou, láskou ap.). Táto snaha, toto vôľové úsilie hovoriacich je základným stimulom spoločenskej komunikácie.

Pri sémantickom tvorení prenesených personálnych názvov sa prekračujú a narúšajú hranice pojmov, čím sa súčasne výrazy i dynamizujú. Dochádza k hyperbole, zámernému zveličovaniu, nadsadzovaniu, k symbolike, alegórii. Toto tvorenie má takmer nevyčerpatelné možnosti, pretože sa na označenie nového špecifického významu využívajú už hotové, v jazyku bežne používané pomenovacie jednotky tak, že sa rozmnoží iba počet ich významov o ďalší, prenesený. Dochádza tu k istému usúvzťaženiu na základe podobnosti a príbuznosti medzi znakom pomenúvaného myšlienkového obsahu a sémanticky centrálnym znakom iného, jazykovo už stvárneného obsahu v motivujúcom pomenovaní. Je to iba akési inovovanie základného významu pre účely expresívne, ekonomické využívanie existujúceho inventára pomenovacích jednotiek, na rozdiel od inherentnej expresivity, pri ktorej sa inventár naopak rozmnožuje o ďalšie derivované pomenovacie jednotky.

Tisícročná príslušnosť európskych národov (vrátane i našich) ku spoločnej hmotnej a duchovnej kultúre, mala v oblasti jazyka za náhodok vytvorenie istého významovo spoločného základu, do istej miery rovnakého inventára pomenovaní (apelatív i proprií), ktoré sa v mnohých jazykoch stali zdrojom rovnakej slovnej polysémie, prenesených významov. V prípade slovenčiny a češtiny je táto okolnosť ešte navyiac znásobená i vzájomným stykom v minulosti a mimoriadnou systémovou blízkosťou. Táto skutočnosť napomohla a napomáha dodnes nielen vzájomnému preberaniu prenesených pomenovaní, ale spôsobila aj ich značný významový paralelizmus.

Pri pomenovaniach s adherentnou expresivitou sa uplatňuje expresívna intenziifikácia kvalitatívnej povahy — dysfemizmy (vulgarizmy, pejoratíva, augmentatíva), eufemizmy (deminutíva, laudatíva, melioratíva) a intenziifikácia kvantitatívnej povahy (nadmernosť neekvivalentná neutrálnej skutočnosti) spolu s tendenciou ku konkrétnosti, resp. obraznosti (bližšie Mistrík 1977). V dôsledku expresívnych sémantických transpozícií sa neutrálne pomenovania dostávajú odstredivou silou z centra na perifériu slovnej zásoby, kde sa stabilizujú a stávajú sa lexikalizovanými expresívami v závislosti na ich frekvencii. Táto ich frekvencia však je na druhej strane i retardačným činiteľom, ktorý „expresívny náboj“ zoslabuje (slovo sa v povedomí ľudí „ošúcha“). Slábnutie expresívneho príznaku má za následok i zoslabenie odstredivej sily, ktorá slovo vyniesla zo stredu slovnej zásoby na perifériu, takže sa opäť vracia späť (Zima 1961, Sabol 1981). Slábnúce adherentne expresívne pomenovania odolajú dostredivej sile iba vtedy, ak získajú, alebo už majú v sebe ešte iný „zdroj energie“. Môže ním byť:

a) prítomnosť formálnych zvukových expresívnych prvkov, ktoré sú zdrojom inherentnej expresivity; Hrušková (1967) uvádza pre češtinu z MES slovo *rošťák*, ktoré je dodnes expresívne vďaka príznakovej skupine *šť a* prípone *-ák* na rozdiel od *zákeřník*, ktoré je z dnešného hľadiska neutrálne (prípona *-ník* nie je príznaková), hoci pôvodný význam oboch je zhodný (zločinec skrývajúci sa „v roští“ alebo „za keřem“).

b) získanie novej motivácie; Hrušková z MES uvádza české slovo *spratek* pôvodne s významom ‚zločinec‘, ktoré v spojení s frázou „aby to kat spral“ nadobudlo postupne nový význam ‚drzé, neposlušné dieťa alebo mladý človek, ktorý by zasľúžil výprask‘. Podobne možno uviesť i pomenovanie *cvrček* s významom ‚malý človek‘, ktoré je iba druhotne asociálne späté s predstavou hmyzu, pretože pôvod má v nemeckom *Zwerg* (1. trpaslík, 2. drobný človek). Predstava hmyzu, ktorého pomenovanie je motivované zvukom, ktorý vydáva, však v tomto prípade pôsobí pre život expresíva ako posilujúci faktor.

c) prechod k nadávkam; ak je strata pôvodnej motivácie tak veľká, že nociónálne jadro je takmer nulové, stáva sa zdrojom pre náboj vlastná silnejúca zložka expresívna — príčinou je nepriamoúmierny vzťah medzi zložkou nociónálnou a expresívnou (bližšie Sabol 1980) — čo je dostatočný „energetický zdroj“ pre jeho trvalé udržanie sa v periférnom postavení. Napríklad slovenské *paskuda*, *pluha*, *koťuha* a iné majú vďaka svojej významovej nezretelnosti široké spektrum využitia. Slúžia ako nadávky ľuďom zlým, špinavým, naničhodným, asociálnym ba i lenivým.

Začiatkom lexikálno-sémantického vývinu expresívneho pomenovania je jeho individuálne použitie, a to buď v samostatnej podobe alebo častejšie vo forme prirovnania. Spočiatku ide o okazionalizmus, náhodné použitie.

Až istým stupňom frekventovanosti medzi hovoriacimi získava spoločenskú záväznosť, automatizuje sa a dialekticky prekračuje hranicu miery (Migirin 1974), čím dochádza ku kvalitatívnej zmene v jeho sémantike. Expresívum sa lexikalizuje, je prijaté do systému jazyka.

V rámci adherentnej expresivity potenciálne každé substantívum, ktoré pomenúva substanciu s určitými vhodnými vlastnosťami, teoreticky môže získať prenesený expresívny význam. Závisí to viac-menej na nápaditosti a vynaliezavosti samotných nositeľov jazyka. Vhodné predpoklady pre využitie v expresívnej rovine majú substantíva, ktoré vyjadrujú v spojení s ľuďmi istú neplohodnotnosť v zmysle kladnom (nahodnotenie) alebo častejšie zápornom (podhodnotenie), pritom sú konkrétne a obrazné, v mnohých prípadoch hyperbolizujúce.

Prenesenými personálnymi expresívami sa stávajú predovšetkým pomenovania zahrnujúce v sebe taký nápadný znak, ktorý je výhodný pre funkciu onomaziologického príznaku. Nerozhoduje, či sú tieto slová domáce alebo cudzieho pôvodu, ani či sú motivované alebo nemotivované. Slovo v prenesenom význame označuje osobu a v základnom význame jav, ktorý je spravidla všeobecne hodnotený nižšie, iba zriedka vyššie. (Pre eufemizmy a malioratíva má jazyk pomerne malý register prostriedkov.) Názvy osôb sú pretransponované napríklad do oblasti živočíchov, rastlín, primitívnych, bezcenných či nečistých predmetov a inak na základe podobnosti. Posunom na hodnotovej stupnici smerom dole vzniká silný depreciatívny účinok týchto pomenovaní, ktorý sa väčšinou pohybuje v medziach od expr. cez pejor. až k vulg. Väčšina pomenovaní funguje i ako nadávky.

Slovenské a české adherentne expresívne názvy osôb možno rozdeliť na 3 základné skupiny — názvy personifikované, názvy čiastočne významovo modifikované a apelativizované propriálne názvy osôb. V rámci týchto troch kategórií sa vyčleňuje ešte celý rad ďalších podskupín. Slovný materiál, ktorý poskytli slovníky SSJ a SČ (slovenský), SSJČ a ČS (český) je zoradený tak, že pri každom pomenovaní sú v zátvorke numericky (z úsporných dôvodov) vyznačené tie ľudské atribúty, ktoré príslušný názov reprezentuje. Dešifrovať ich možno pomocou súborného prehľadu, ktorý je umiestnený v záveru článku. V prvých dvoch skupinách sa slovenský a český materiál uvádza osobitne. Pri apelativizovaných propriách, kde z už uvedených dôvodov nie sú takmer žiadne významové diferencie, sa materiál, až na rodné mená, uvádza spoločne.

I. názvy personifikované

1. živočíchych
 - 1.1 osoba ← zvieratá
 - 1.1.1 domáce

slov.: *osol*, *somár*, *kôň*, *vôl* (27a), *baran* (23a, 27a), *teľa* (27a, 38 i 29a), *kocúr* (18), *cap* (nesprávna sa primerane svojmu veku), *brav*, *bravčo* (39, 39a), *chrt*, *vyžla* (40a), *štieňa* (38 i 35), *pes* (14, 17b), *bagún* (39), *turoň* (46), *prasa* (25a, 3), *sviňa* (3, 27a, 12), *hovädo* (46), *ovca* (29a), *králik* (s kým sa robia pokusy al. zdrob. iron. bezvýznamný kráľ)

čes.: *osel*, *kůň*, *vůl*, *skop*, *skopec* (27a), *mezek* (27a, 27b), *tele* (27a, 23), *kocour*, *kozel* (18), *beran* (8, zastar. evanjelik al. český brat), *kanec* (18b), *vepř* (25a, 39, 39a), *chrt* (40a, 19a, 21b), *vyžle* (38 i 40a), *pes* (13), *štěně* (35), *bagoun* (39), *hovado* (17, 18c, 12, 18a), *prase* (25a, 25 al. 18a, 17b), *svině* (14a al. 24), *čuník*

(25b al. kto niečo pošpinil), *ovce* (35b, 35c al. zverený starostlivosti iných), *králik* (zdrob. iron. bezvýznamný kráľ)

1.1.2 z voľnej prírody

slov.: *dromedár* (46), *slon* (27a), *hyena* (17, 16b), *vlk* (19c, 20 al. 21, 13, 17a), *lev* (38b, 20a), *mamut* (27a, 23a), *medveď* (23b, 12a), *potkan* (5a, 14a), *opica* (žart. 46, obyč. žena), *opičiak* (41, 2b), *liška*, *lišiak* (10), *sysel* (34a, 36), *zajac* (38, 35), *škreček* (7 al. 21b, 21 al. 45a), *chrček* (45a, 7)

čes.: *dromedár* i *dromedár* (46), *velbloud* (27a, 27b), *slon* (23b al. nežiadúci spoločník mladej dvojice), *hyena* (16a, 17, 13, 3b), *vlk* (19c, 20 al. 21, 13, 17a), *krysa* (14a, 9a), *pardál* (zastar. pražský švihák), *lev* (v burž. spol. švihák), *mamut* (23, 23a, 27a), *medveď* (6, 6a al. 23a), *lenochod* (24, 24a), *kuna* (10, 10b al. 15b), *jezek* (4, 4a), *opice*, *opičák* (41 al. opicu napodobňuje), *liška*, *lišák* (10), *sysel* (34a, 36), *zajíc* (38, 35), *skřeček* (45a, 45), *křeček* (21 al. 45a, 7), *jezevec* (34c), *šakal* (16a, 14)

1.2 osoba ← vtáky

slov.: *moriak* (6, 6b), *krkavec* (3b), *sup* (13, 12), *trasorítka* (30, 9c), *sova* (6, 41, 5b, obyč. žena), *tučniak* (39), *straka* (15b al. 9b), *orol*, *sokol* (20, 38), *tetrov*, *hlucháň* (43 al. 43a), *chriaštel* (45, 45a), *hýľ* (32a), *páv* (22a), *kohút* (18), *štiglic* (čl. s tenkým hlasom), *kršiak*, *krchniak* (nár. jastrab; 24c)

čes.: *morák* (46), *krkavec* (21b, 21, 13a), *sup* (13, 12), *kalous* (6), *sůva* (6, 41, 5b, obyč. žena), *vejr* (27a i 46), *kukačka* (kibic), *kavka* (32b), *tučňák* (39), *straka* (15b), *kukavice* (30a), *bažant* (35 al. voj. slang 35a), *orel*, *sokol* (20, 38), *hlušec* (43, 43a), *kos* (chlapík), *lelek* (23c), *hejl* (32a, 35), *páv* (22a), *kohout* (20b, 7a, 7b), *bahňák* (slang. pracovník v rybárstve)

1.3 osoba ← hady, ryby, obojživelníky

slov.: *hlavátka* (21c), *štuka* (16a), *kapor* (24a, 24), *žralok* (21, 21a), *zmiija* (9, 9c), *had* (9), *červ* (37, 37a), *hlísta* (45, 40a), *pijavica* (11a al. 5), *okuliarnik* (42b), *chameleón* (5c), *ropucha* (41, 39, obyč. žena al. 22b al. 11a), *jašterica* (17b, 9b, 9a, 9, obyč. žena)

čes.: *štika* (16a), *žralok* (13, 21), *zmiije* (9a, 9c), *had* (9a), *slepýš* (42a al. 42), *červ* (37, 37a), *pijavice* (11a), *brejlovec* (42b), *slimák* (5a), *chameleón* (5c), *ropucha* (41, 39, obyč. žena)

1.4 osoba ← hmyz

slov.: *trúd* (27a, 15), *osa* (19b al. 7a), *ploštica* (5, 5b), *pavúk* (11a), *chrúst* (45, 45a), *cvrček* i *svrček* (45a), *bzdocha* (26c), *strečok* (30c), *hovnivál* (46)

čes.: *trubec* (24, 11a), *sršáň* i *sršán* (7, 7a), *smrtihlav* (kedysi príslušník SS), *šténice* (4c), *pavouk* (6, 34c), *chroust* (40a al. 45), *cvrček* (45a), *štír* (20c al. 17b)

1.5 osoba ← všeobecné názvy zvierat

slov.: *ciciak* (38, 35), *parazit* (11a), *želma* (17b, 13a al. 10), *dravec* (13, 17a, 17), *beštia* (17 al. 17b, 10, obyč. žena), *paroháč* (klamaný manžel), *tahúň* (19b al. 39b), *samec* (18b), *obojživelník* (14b), *vták* (1, 26)

čes.: *parazit* (11a), *želma* (17b, 13a al. 10), *dravec* (17, 13), *bestie* (13a, 13, 17b), *paroháč* (klamaný manžel), *tahoun* (19b), *zeměplaz* (člověk), *dobytek* (46), *pták* (15, 15a), *brouk* (6 al. 33b)

2. rastliny, plody, jedlá

2.1 osoba ← rastliny, plody

slov.: *paprika* (7), *bleduľa* (44, obyč. žena), *cutlivka* i *netýkavka* (30b, obyč. žena), *hríb* (38a, 41a), *tulipán* (27a), *trstina* (20c al. 45 i 29b)

čes.: *paprika* (24a, 6c), *křen* (23a, 23b al. nevítaný spoločník mladej dvojice),

bledule (44, obyč. žena), *citlivka* i *netýkavka* (30b), *hřib* (38a, 41a), *zelinka* (45, 44), *tulipán* (27a), *mrkva* m. i ž. (nár. 23a al. 27a), *bluma* m. i ž. (31, 36b al. 27a), *brambora* ž. i *brambor* m. (45b), *křemenáč* (38a), *třtina* (29b)

2.2 osoba ← části a zbytky rastlín, plodov, stromov

slov.: *hlúb* (27a), *kostrba* (40a)

čes.: *košťál* (41a), *stupka* m. i ž. (26a, 26, 15b), *kořen* (38a, 38c al. 23b al. kto za iných plátí), *drn* (vidiečan), *souška* (40a, 41a), *klacek* (38c, 38 al. 2a, 12), *poleno* (236), *tříška* (40a), *křížala* (40a, 41a), *houžvička* m. (21b al. 45a, 38a)

2.3 osoba ← jedlá

slov.: *jelito* (27a al. 39, 23a), *buchta* (29 al. 45a, obyč. žena), *lekvár* (24b, 31)

čes.: *bábovka* m. i ž. (29, 29b, 30a), *kořala* i *kořalka* m. (39b), *jelito* (46), *buchta* m. i ž. (24a, 31b až 27a), *vařbuchta* m. i ž. (39, 24a, 31b až 27a), *uzenáč* (z úzu — pomenovanie Araba)

3. neživé predmety

3.1 osoba ← nástroje

3.1.1 primitívne nástroje a výrobky

slov.: *škrabák* (pisár, úradník), *vrták* (12b), *varecha* (do všetkého sa mieša), *šidlo* (bystrý, obyč. dieťa), *tlk* (27a, 23, 23a), *trdlo* (23, 23a al. 27a), *motovidlo* (23a), *omello* (23a), *trúbeľa* ž. i m. (27a), *špunt* (45a, často dieťa)

čes.: *škrabák* (úradník al. spisovateľ), *vrták* (23a, 27a), *pilník* (19b), *bidlo* (40, 40a), *tlouk* (23a, 27a), *trdlo* (23a, 27a), *motovidlo* (24b, 23a), *pometlo* (23a, 41), *kopyto* (23, 27a, 23a), *fajfka* m. (zastar. starý vojak i 41a)

3.1.2 osoba ← hudobné a zložité nástroje

slov.: *trúba* (27a), *ozembuch* (27a), *basa* (39, obyč. žena), *harfa* (17b, 41a, obyč. žena), *hromozvod* (na kom si iní vylievajú zlosť), *kanón* (vynikajúci odborník), *robot* (mechanicky vykonáva prácu)

čes.: *trouba* m. i ž., *trumpeta* m. i ž. (27a), *vozembouch* (23), *basa* (39, obyč. žena), *hromozvod* (na kom si iní vylievajú zlosť), *kanón* (vynikajúci odborník), *robot* (pracuje namáhavo a bez odpočinku)

3.2 osoba ← veľké, alebo neopracované predmety

slov.: *klát* (41a), *drúk* (27a), *truhlík* (27a), *poleno* (12a, 23b, 23 al. 27a), *drevo* (12a, 23b, 23 al. 27a), *kremeň* (8a, 13a)

čes.: *balvan* (23a, 23b), *bakula* i *bakule* (39), *snop* (23b), *balík* (12a, 23a, 27a), *sud* (39, 23), *bečka* (39), *balda* m. (12a, obyč. vidiečan), *dřevák* (12 al. 27a), *dřevo* (23, 27a, 27c), *poleno* (23b), *truhlík* (27a), *almara* (38c, obyč. žena), *rampouch* (44b), *bambula* m. i ž. (23a, 27a)

3.3 osoba ← opotrebované, rozpadnuté predmety

slov.: *handra* (45b), *onuca* (36a), *večeľ* (45b), *papuča* (30a, 31b), *šepleta* (= zbytočná vec, 28), *troska* (45b), *ruina* (37, 44a), *zručanina* (37, 44a), *vrak* (45b, 44a), *haraburda* (28)

čes.: *hadr* (45b), *věchet* (36c al. 40b), *střáp* i *střap* (rozcuchanec), *bačkora* (29, 31, 30a, 29b), *šmejď* (15a), *rachotina* (41a, 45), *troska* (45b), *ruina* (37, 44a), *vrak* (37, 44a), *zřícenina* (37, 44a), *křapa* ž. i m. (23a), *pařez* (12a, 23a al. 8)

3.4 osoba ← telesné pozostatky

slov.: *zdochlina* (46), *mrcha* (46, obyč. žena), *mršina* (17b), *mrcina* (45, 44a), *mrtvola* (40c, 44a, 33c)

čes.: *zdechlina* (46), *scíplotina*, *chcíplotina* i *scíplina* (45, 6c al. 24), *mrcha* (17b, 25c, 10), *mrtvola* (45b, 33c)

3.5 osoba ← části tela

slov.: *srdce* (milý čl.), *ucho* (35, 35a), *tvár* (osoba, bytosť), *poľa* (maď. tvár; la, 15a), *bambuch* (nár. brucho; 27a i 46), *kostra* (40a)

čes.: *srdce* (milý čl.), *střevo* (27a, 23a i 46), *tlama* (41 al. 28), *krk* (koho treba živiť), *hlava* (človek), *kůže* (11, 24), *ucho* (23 i 46 al. 35, 35a i 46), *bachor* (39), *bíbr* (fúzatý čl.), *tlamajzna* (28), *tvář* (osoba, bytosť), *kostra* (40a)

3.6 osoba ← telesné výkaly a výlučky

slov.: *sopel* (38)

čes.: *sračka* m. i ž. (29b, 30a), *bobek* (45a al. oslovenie milej osoby), *mrva* (kto všetko pokazí)

3.7 osoba ← mimoriadne nečisté miesta

slov.: *sráč* (30a, 23a, 29b)

čes.: *sráč* (30a, 23 i 12), *hajzl* (17b, 15a), *sopouch* (25a, 25c)

4. abstrahované javy

4.1 osoba ← názvy vlastností a stavov

slov.: *špina* (14 i 46), *dobrota* (31b), *šust* (=šuchot; 1b), *smrad* (25a), *hnusoba* i *hnusota* (25a, 41 i 14a), *pliaga* (=nešťastie; 15)

čes.: *chudoba*, *bída* (37b), *špina* m. i ž. (21b), *dobrota* (31b), *pýcha* (22a, 22b), *psota* (37b), *psina* (17b, 15a), *nervóza* m. i ž. (7c), *smrad* (15a i 46)

II. názvy čiastočne významovo modifikované

Významový posun pri adherentne expresívnych personálnych názvoch sa nemusí uskutočniť vždy iba formou personifikácie na osi človek—nečlovek. Veľmi často môže byť v pomenovaniach základný význam „človek“ zachovaný a k čiastočnému posunu dôjde iba v niektorej z jeho kvalít, spravidla v zápornom zmysle, výnimočne v kladnom. Prevažne majú pejoratívny alebo ironizujúci prídych.

5. posun v charakteristike človeka

5.1 osoba ← posun vo veku

slov.: *ciciak*, *mláďa*, *holobriadok* (38, 35), *dieťa* (milá osoba), *starý* (predstavený al. manžel); zvieracie: *holoplúšťa* (38, 35), *šťaňa* (35)

čes.: *cucák*, *holobrádek* i *mláďě* (38, 35), *nemluvně* (35, 35a), *dítě* (milá osoba al. 29c), *spratek* (45a i 46, obyč dieťa), *chlapeček* (38), *starý* (predstavený al. manžel); zvieracie: *holoplíšť* (38, 35), *štěně* (35)

5.2 osoba ← posun v majetku

slov.: *biednik* (14), *žobrák* (37b, 15 al. 43b), *trhan* (26, 26a al. 37b al. 12)

čes.: *bídník* (14), *bídák* (14, 14a), *žebrák* (37b), *trhan* (26, 26a al. 12)

Pozn.: Slová *trhan*, *žobrák* majú dnes u nás iba platnosť všeobecnej nadávky. Pôvodný význam sa stratil so zmenou v zložení spoločnosti.

5.3 osoba ← posun v sociálnom pôvode

slov.: *sukin syn*

čes.: *parchant* i *panchart*, *zkurvysyn*

Pozn.: Uvedené pomenovania sú niekdajšie prezývky nemanželských detí, ktoré dnes fungujú už iba ako veľmi vulgárne nadávky.

5.4 osoba ← posun v morálnych kvalitách

slov.: *viselec* kraj. i *šibenec* (10), *lapaj* (10, 14, 14a), *šibal* (1a, 10), *urvalec* i *zurvalec* (17, 12)

čes.: *rošťák* (15a al. 1a, 10), *šibal* (1a, 10), *urvalec* (17, 12)

Pozn.: Sú to pôvodne neexpresívne názvy trestaných alebo trestne stíhaných ľudí (pri feminínach názvy neviestok), dnes už archaické. Ich vý-

znamová súvislosť s niekdajšou mimojazykovou skutočnosťou sa stratila.

5.5 osoba ← posun v duševných schopnostiach

slov.: *blázon* (32, 27a), *idiot* i *blbec* (27a i 46), *kretén* (27b), *cvok* (27 i 1c), *mamlas* (27a, 15, 12), *šialenec* (činmi pripomínajúci šialenca), *analfabet* (nevyzná sa v určitom odbore)

čes.: *blázen* (27a, 32), *idiot*, *blbec* i *blb* (27a i 46), *kretén* (27b), *mamlas* (27a, 15, 12), *cvok* (27, 1c al. 39, 45a, obyč. dieťa), *šilenec* (činmi pripomínajúci šialenca), *analfabet* (nevyzná sa v určitom odbore)

5.6 osoba ← posun v telesnej zdatnosti

slov.: *mrzák* (46), *padúch* (14), *slepec* (42a), *hermafrodit* (29), *nedorastok* (42b)
 čes.: *mrzák* (46), *padouch* (14), *skrček* (46), *slepec* (42a), *hermafrodit* (obojetný čl., ramenáč), *eunuch* (27b)

Pozn.: Telesne postihnutí ľudia boli kedysi spoločnosti iba na ťarchu, preto sa jej mstili a patrili k deklasovaným živlom. Táto zafixovaná predstava z minulosti sa stala pre uvedené názvy zdrojom depreciatívneho príznaku.

5.7 osoba ← posun v spoločenskom postavení

Niektoré pomenovania, ktoré degradujú ľudí sociálne, sú dnes už často stavbou i významom nepriehľadné. Ich neplnohodnotnosť čo do sociálneho postavenia je poznateľná skôr iba etymologicky. Iné názvy sú zasa staré a žijú dnes len vďaka existencii v literatúre, ktorá ich oživuje.

5.7.1 Názvy príslušníkov spoločenskej spodiny alebo primitívnych kmeňov
 slov.: *zlodej* (21, 21a), *gangster* (16c), *pirát* (16b), *ľudojed* (krutovládca), *kanibal* i *ľudožrút* (17)

čes.: *raubíř* (16b), *loupežník* (21), *zloděj* (21, 21a), *kanibal* (17, 17a)

5.7.2 názvy ľudí zo zastaraných alebo spoločensky nízko hodnotených profesií

slov.: *fiškus* i *fiškál* (10), *škribler* (remeselne píše), *šlajfiar* (36a al. 37b), *maklér* (10a), *otrokár* (utláčateľ); *hrobár* (ničiteľ hodnôt), *handrár* (37b, 26b i 46), *kat* (krutovládca), *holomok* (15a), *šinter* (1a), *sluha* (vyznávač), *lokaj* (14a, 11b)
 čes.: *felčar* (lekár), *šlejiř* (13b), *maklér* i *maklěř* (10a), *otrokář* (utláčateľ); *hrobař* (ničiteľ hodnôt), *hadrář* (37b, 26b), *kat* (krutovládca), *holomek* (15a i 46), *ras* (13, 17), *pacholek* (15a i 46), *skoták* (1a al. 12 i 46), *prasák* (3a), *slouha* (12), *sluha* (vyznávač), *lokaj* (14a, 11b), *korytník* i *korytář* (11)

5.7.3 zastarané pomenovania z vojenského prostredia

slov.: *veterán* (starý, zaslúžilý pracovník), *žoldnier* (14c, 11b), *drabant* (11b), *oficier* (dôstojník), *janičiar* (14c, 32c), *granatier* (12 i 8c), *mameluk* (12 al. 27a)
 čes.: *veterán* (starý, zaslúžilý pracovník), *žoldák* i *žoldněř* (14c, 11b), *kaprál* (22c, obyč. 27b), *kyrysar* (38b, 38c), *drabant* (10b, 11b), *oficir* (dôstojník), *janičar* (19 vojak al. policajt), *granátnik* (12 i 8c), *mameluk* (12, často i 27a), *kozák* (20, 19c)

5.7.4 zastarané názvy príslušníkov vládnucej vrstvy

slov.: *milostpán* (21c, 22b al. 24), *aristokrat* (jemný, vzdelaný čl.), *šľachtic* (šľachetný, veľkorysý čl.), *pohlavár* (predák), *vazal* (polit. závislý čl.), *barón* (21c al. 22b)

čes.: *milostpán* (21c, 22b al. 24), *aristokrat* (prominent), *vasal* i *vazal* (polit. závislý čl.), *baron* (21c al. 22b)

5.7.5 nepravé deminutívne názvy osôb vyjadrujúce neschopnosť

Z hľadiska posunu smerom do neplnohodnotnosti možno k adherentným expresívnym pomenovaniám zaradiť v istom zmysle i skupinu personálnych názvov

s deminutívnymi modifikačnými formantmi. Sú to expresívne, veľmi často pejoratívno-ironizujúce názvy odvodené od personálnych pomenovaní, od ktorých sa spravidla deminutíva netvorí. Napríklad:

slov.: učiteľík, spisovateľík, profesorík, pisárík, kaplánik, doktorík, diktátorík, majstrík, referentík, králik, grófik, úradníček, služobníček, vlastenček, sprostáčik, hlupáčik, Slováčik, Nemčúrik, zlodějík, zlodějček, zlodějko

čes.: doktůrek, autůrek zried., profesůrek, agitátůrek, diktatůrek, učítýlek, katechýtek zried., archýtek zried. (iron. architekt), spisovatýlek, lajtnantek, diplomátek, zried., diletantek, kaplánek, kapucínek, barónek, novináříček, úředníček i ouředníček, učitelíček zried., spisovatelíček, císaříček zried., králik i králíček, farářík i faráříček, písařík i písaříček, přítelíček, sousedíček, kolegáček; hrabátko, arciknížátko; pisálek, básnílek, hulvátek, chytroušek, džentlášek, velikánek, nažátko (nahý čl.), zelňátko (35a al. čl. zeleno oblečený); zlodějík i zlodějíček, zabijáček zried., lotříček, vrahoušek zried., vězníček zried.; napoleónek, Čecháček, Slováček, Rusáček, Němčourek

Zdrobňujúca prípona v citovaných pomenovaniach neplní primárnu dominantnú funkciu, ktorú má pri pravých deminutívach. Nevyjadruje zmenšenú mieru základu, kvantitatívnu zmenu denotátu, ani nepridáva pomenovaniu maznavý príznač. Modifikuje základové pomenovanie iba po stránke kvalitatívnej. Jedinec nazvaný deminutívom spravidla nedosahuje svojimi schopnosťami (v zmysle + alebo —) človeka pomenovaného nezdrobne. Pritom sa nemusí od neho telesne ani vekom líšiť. V tomto prípade ide o nepravé deminutíva. Ich expresívny príznač môže byť orientovaný smerom k ironii až pejoratívnosti (čes. *spisovatýlek*, slov. *spisovateľík*), alebo naopak prípona môže zoslabovať pôvodnú depreciatívnosť (čes. *lotříček*, slov. *zlodějík*). Smer polarizácie spresňuje kontext. Slovenské maskulinálne zdrobneniny na *-ko* (*učiteľko*, *profesorko*, *doktorko*, *susedko*, *priateľko*, *súdržko* i *súdruženko*) sú hypokoristické familiárne pomenovania používané pri oslovovaní.

Z materiálu vidno, že čeština s obľubou využíva atypické alternácie *o//ú* (pri názvoch na *-or*) alebo *e//ý*. Časté sú druhostupňové podoby deminutív, pričom prvý stupeň v mnohých prípadoch chýba, i keď teoreticky je možný (*Čech — Čecháček*, *novinář — novináříček*). Na rozdiel od češtiny slovenčina nevyužíva vokalicke alternácie a ako ironizujúce uprednostňuje zdrobneniny prvého stupňa na *-ík*, resp. *-ik* v prípade, keď predchádza kvantita.

III. apelativizované propriálne názvy osôb

Vlastné meno identifikuje osobu nie na základe všeobecného významu, ale iba na základe individuálnej konvencie. Jeho apelativizáciou, prenesením z jednotlivca na množinu osôb rovnakého typu, na základe vonkajších alebo vnútorných vzťahov, získava pomenovanie silný expresívny príznač a pozmenený vonkajší vzhľad. Spravidla sa píše s malým písmenom, býva poslovenčené, resp. počestnené, máva obyčajne fonetickú podobu a možno ho použiť i v pluráli. Na rozdiel od apelatív apelativizované vlastné meno zriedka tvorí prechýlené ženské podoby (čes. *apoštolka*, *belzebubka*, *tartyška*, *mecenáška*; slov. *mecenáška*, *apoštolka* sú ojedinelé) i deminutíva (iba čes. *napoleónek*, *lazárek*). Synonymá aj antonymá sú vylúčené. V oboch jazykoch sa významovo takmer kryjú.

6. pravé apelativizované vlastné mená

6.1 osoba ← rodné mená (i hypokoristiká)

slov.: *kubo*, *Jano*, *nácko*, *ďuro* (27a i 46), *Fric* (46 Nemcovi), *Pepík* (prezývka

Čecha v burž. spoločnosti), *gašpar* (koná podľa cudzej vôle), *fanúšik* (fanatický prívrženec, obyč. v športe)

čes.: *mates*, *matěj*, *kuba*, *ferda*, *honza* (27a i 46), *nácek* (27a i 46 al. nacista), *fric* (46 Nemcovi), *Tomáš* (33, 33a), *franta* (1b, 32b), *janek* (8 i 27a), *pepík* i *pepan* (kedysi čl. z veľkomestskej spodiny), *kašpar* (28a), *fanda*, *fanouš* i *fanoušek* (fanatický prívrženec, obyč. v športe)

Pozn.: K apelativizovaniu rodných mien používaných na vidieku dochádzalo spravidla spontánne pri sledovaní správania sa prostých vidiečanov v mestskom prostredí. Písanie niektorého mena ešte stále s veľkým písmenom svedčí o jeho nedostačujúcej apelativizovanosti. Proces alebo už predčasne skončil, alebo ešte prebieha. Všetky pomenovania majú expresívny, až pejoratívny prídych.

6.2 osoba ← mená známych osobností

slov. i čes.: *mecenáš* /slov. i *mecén* (podporovateľ vied a umenia), *nestor* (najstaršia a najväčšia osoba v odbore), slov. *džingischán*/ čes. *čingischán* (ukrutný dobyvateľ), *mentor* (poučovateľ, mravokárca); čes. i *napoleónek* (dem. k Napoleón; 22, 22c), *koníáň* (ničiteľ kultúrnych hodnôt), *rotšild* (21c)

Pozn.: Život uvedených príznakových „proprií“ je závislý na existencii mimojazykovej skutočnosti v povedomí ľudí. S jej zánikom mizne i apelatívum, ako sa to v súčasnosti deje napríklad s českými názvami *frištenský* (28b), *petrovský*, *babinský* (zbojník) a pod. Názvy historických osobností (i názvy podskupín 6.3—7.3) majú dlhšiu životnosť vďaka literatúre a učebniciam, odkiaľ sa dostávajú stále znova do vedomia mladých.

6.3 osoba ← názvy príslušníkov kmeňov a národov

slov. i čes.: *hotentot* (27a i nezrozumiteľne hovoriaci čl.), slov. *škót* /čes. *skot* (21b), slov. *Talian* /čes. *Talián* (s kým sa nemožno dohovoriť), slov. *aziat* /čes. *asiat* (divoch, 17), *indián* (slov. 2,38 al. čl. tmavej pleti, čes. 46), čes. i *turek* (38b, 38a al. 17b), *tatar* (27a, 27c), *křovák* (12, 16)

6.4 osoba ← názvy obyvateľské

slov. i čes.: *mňichovan* (zradca), slov. *Kocúrkován* (zaostalý malomeštiak), čes. zo SSJČ i *byzantinec* (9c), *Boiotan* (27a, 12a), *Amerikán* (napodobňuje spôsoby Američanov)

7. nepravé apelativizované vlastné mená

Sú to mená z kultúrnej historie človeka. Mená bytostí, ktoré si iba predstavuje, ktorým tradične prikladá určité vlastnosti. S ohľadom na vyjadrovanú skutočnosť sú nadsádzkou. Je to veľmi starý výrazový prostriedok, ktorého expresívny príznak sa častým užívaním postupne stiera (Zima 1961). Zväčša ide o medzinárodne platnú symboliku, ktorá i v našich jazykoch sa väčšinou zhoduje. Názvy sa cítia ako knižné, udržujú sa v spisovnom jazyku a do hovorového prenikajú zriedka.

7.1 osoba ← mená mytologických bytostí

slov. i čes.: *kyklop* (38b, 38c), *adónis* (krásny muž), *faun* (18b), slov. *titan*/čes. *títán* (velikán, génius), *cerberus*, čes. i *cerber* (6 i prisny strážca), *herkules* (38b), *argus* (10b al. 8b strážca), *satyr* (41a, 18c), *gigant* (vyniká duševne nad iných)

7.2 osoba ← mená biblických postáv

slov. i čes.: *benjamin* (najmladší čl. v rodine al. spoločnosti), slov. *judáš*/čes. *jidáš* i *iškariot* (9a, 9), *goliáš* (38c, 38b), slov. *šalamún*/čes. *šalamoun* (19d), *samaritán* (nezištný, ochotný čl. al. ošetrovateľ), *filištín* (10), slov. *lazár*/čes.

lazar (44a, 45b), herodes (17a), mesiáš (hlása osloboditeľské myšlienky), kain (3c), farizej (9, 9a), Jób (37, 37c)

7.3 osoba ← mená postáv z literárnych diel a rozprávok

slov. i čes.: *donkichot* (31c), slov. *donchuan*/čes. *donchuán* (zvodca žien, zamilovaný dobrodruh), *hamlet* (duševne rozorvaný čl.), *oblomov* (31a, 31, 31c), *švejk* (predstiera horlivosť), *mefisto* (17b, 4a), *robinzon* (ži je primitívne a osamelivo), *romeo* (mladistvý milenec), *tartyf* (9, 11c), *valibuk*, slov. i *valihora*, *valivrch*, *miesiželeso* (38b, 38c), *pecivál* (24), slov. *popolvár* i *popolvál* (34, 34b al. 24, 36), *bumbrlíček* (21), čes. i *belzebub* (6, 4b)

Zoskupené adherentne expresívne pomenovania napriek značnej paralelnosti v oboch našich jazykoch vykazujú aj isté morfológické a lexikálne diferencie. Predovšetkým personifikované názvy, ktoré pri prenášaní významu sa preskupujú z kategórie neživotných do kategórie životných substantív, čím sa stávajú i morfológicky príznakové. Významovo modifikované pomenovania a apelativizované propriá pri sémantickom procese nevybočujú z kategórie životných mien, preto ani závažnejšie diferencie podobného typu pri nich nie sú.

V češtine sa príznakové skloňovanie týka hlavne personifikovaných neživých predmetov. V sg. a pl. maskulín dochádza k ich výraznému rozdiferencovaniu (*balík*, -u, -ky noc. — *balík*, -a, -ci pren. expr.). V slovenčine genitívne gramatické morfémy *-a/-u* nie sú tak jednoznačne vymedzené vo vzťahu životnosť/ neživotnosť. Oveľa nápadnejšie je v slovenčine skloňovanie personifikovaných názvov zvierat. V nociónálnom pláne sa v pluráli výhradne skloňujú ako neživotné (*staré kocúry*, *mladé zajace*). Prenesené podoby (*starí kocúri*, *neskúsení zajaci*) preto vyznievajú veľmi príznakovo.

V češtine pri personifikovaných názvoch zakončených gramatickou morférou *-a* dochádza k príznakovému obojrodovému skloňovaniu, ktoré v nociónálnej rovine neexistuje. Ženské pomenovania *buchta*, *trumpeta*, *bačkora* a iné možno v prenesenom použití pokladať nielen za feminína ale i maskulína, ba tam, kde významovo označujú typicky mužskú mimojazykovú skutočnosť (*fajfka*, *balda*, *kořala*) iba za maskulína. V niekoľko málo prípadoch čeština zámerne dáva pri expresívach prednosť morféme *-a* (napr. *mrkev*, *bambule* ž. noc. — *mrkva*, *bambula* m. i ž. pren. expr.). Uvedenú obojrodovosť z dôvodu väčšej vzdialenosti paradigiem vz. „hrdina“ a „žena“ slovenčina nevyužíva.

Čeština neraz uprednostňuje pre expresívne účely i nárečové podoby nociónálnych slov pre ich výrazné vokalgické alternácie, ktoré pomáhajú zintenzívňovať výsledný expresívny účinok preneseného pomenovania. Napríklad *sůva*, *hejl*, *vejr*, *slouha* ap. Právetak pri výbere adeptov pre sémantizáciu sa výhodne využíva možnosť sekundárnej asociácie (*králik* ‚bezvýznamný vládca malej zeme‘ je príznakovo posilnený predstavou *králika* zvierata alebo *prasák* pôvodne ‚pastier prasiat‘ bolo posilnené predstavou *prasaťa* ako takého).

Z lexikálneho hľadiska ide v niektorých prípadoch diferencií medzi slovenčinou a češtinou o rozdiel vo voľbe motivujúceho znaku, ktorých môže mať základové slovo i viac. Napríklad slov. *kohút* (záletný čl.), čes. *kohout* (bojovný, prchký, neznášanlivý čl.), slov. *pavúk* (príživník), čes. *pavouk* (mrzutý samotár), slov. *slon* (hlupák), čes. *slon* (čarbaký čl. alebo nežiadúci spoločník mladej dvojice), slov. *vrták* (kto všetko kritizuje), čes. *vrták* (neobratný, hlúpy čl.). Tieto diferencie musí mať na pamäti predovšetkým prekladateľ, ak chce adekvátne pretlmočiť originál i s jeho odpovedajúcim citovým podtextom.

Z hľadiska výberu motivujúceho znaku môžu byť prenesené pomenovania i viacvýznamové. Napríklad slov. *straka* (zlodej i klebetný čl.), čes. i slov. *šelma* (bezcitný i lstivý čl.) ap. Medzi niektorými českými a slovenskými formou paralelnými pomenovaniami sú diferencie iba menšieho rázu, takže sa v podstate vlastne zhodujú. Napríklad slov. *večet* (telesne i duševne nepružný al. opotrebovaný čl.), čes. *věčet* (menejcenný al. vysilený čl.) vlastne označujú v podstate to isté, t. j. ľudí fyzicky i duševne zničených.

Niektoré česko-slovenské diferencie sú dane i rozdielmi v slovnej zásobe každého z jazykov. Je pochopiteľné, že nemožno nájsť v češtine formou zhodný expresívny korelát k názvom *cap*, *tetrov*, *somár*, *hlúb*, *turoň*, *lekvár* rovnako ako v slovenčine ku *kozel*, *štěníce*, *kalous*, *vařbuchta*, *mezek*, *skop*, *kukavice* ap.

Diferencie medzi prenesenými pomenovaniami II. a III. skupiny nie sú veľké. V oboch jazykoch zhodné zvláštnosti v pravopise a morfológii apelativizovaných proprií boli uvedené už v texte príspevku.

Na záver preto treba už len zdôrazniť skutočnosť, že zdrojom adherentne expresívneho príznaku slovenských i českých prenesených názvov osôb všetkých troch skupín je napätie, ktoré vyplýva z kontrastu medzi skutočným významom pomenovania a jeho preneseným, zámerne skresleným použitím. Tomuto veľmi frekventovanému prostriedku obohacovania periférnej časti slovnej zásoby oboch našich jazykov v súčasnosti výdatne napomáha silná vzájomná jazyková interferencia, spôsobená spolužitím našich národov v spoločnom štátnom útvare. Prenesené pomenovania ľahko prechádzajú z jazyka do jazyka, nenarážajú na systémové prekážky, pretože ich možno obísť použitím synonym vďaka tomu, kde nemôže byť alebo chýba formou zhodný korelát. Mnohé z prenesených expresívnych názvov osôb fungujú paralelne i ako priezviská v oblasti propriálneho.

Príloha 1

Prehľad numericky uvádzaných vlastností v texte:

- 1 neposedný, 1a nezbedný, 1b pochabý, 1c nie celkom normálny;
- 2 neposlušný, 2a nevychovaný, 2b kto sa opíči po inom;
- 3 neslušný, 3a nehanebný, 3b ťaží z nešťastia iných, 3c hriešny;
- 4 pichľavý, 4a ironický, 4b zamračený, 4c zneužíva iných;
- 5 dotieravý, 5a odporný, 5b nepríjemný, 5c mení ľahko presvedčenie;
- 6 mizutý, 6a ufrľaný, 6b nahnevaný, 6c bez záujmov;
- 7 zlostný, 7a popudlivý, 7b prehký, 7c neznášavý, 7c nervózny;
- 8 tvrdohlavý, 8a neobľomný, 8b ostražitý, 8c rázny;
- 9 falošný, 9a zrádny, 9b klebetný, 9c podlizavý, úlisný;
- 10 lstivý, prefikany, 10a čachrásky, 10b sledivý;
- 11 prospechár, 11a príživník, 11b prisluhovač, 11c pokrytec;
- 12 hrubý, drsný, 12a neokresaný 12b všetko kritizuje;
- 13 bezohľadný, bezočivý, 13a nelútostný, bezcitný, 13b papuľnatý;
- 14 podlý, 14a bezcharakterný, 14b bezzásadový, 14c zapredaný;
- 15 naničhodník, 15a darebák, 15b zlodej, 15c nebezpečný;
- 16 zákerný, 16a dravý, agilný, 16b násilný, 16c záškodník;
- 17 surový, 17a ukrutný, násilný, 17b zlý, zlomyseľný;
- 18 záletný, 18a nemravný, 18b zmyselný, náruživý, 18c zvrhľý;
- 19 hrolivý, 19a snaživý, 19b pracovitý, 19c skúsený, 19d múdry;
- 20 smelý, odvážny, 20a udatný, 20b bojovný, 20c obratný, schopný;

- 21 chamtivý, 21a nenásytný, 21b lakomý, skúpy, 21c bohatý;
 22 ctižiadostivý, 22a pysný, 22b nafúkaný, 22c panovačný;
 23 nešikovný, 23a neobratný, 23b ťažkopádny, 23c postáva bez práce;
 24 lenivý, 24a pohodlný, 24b pomalý, 24c kto pracuje ľavou rukou;
 25 neporiadny, 25a špinavý, 25b ušpinený, 25c odporný;
 26 tulák, 26a povafač, 26b otrhanec, 26c zapáchajúci;
 27 nerozumný, 27a hlúpy, 27b duševne obmedzený, 27c nechápavý;
 28 tára, hlúpo a zbytočne rozpráva, 28a smiešny, šašo;
 29 nesmelý, 29a nesamostatný, 29b slaboch, 29c detinský;
 30 bojazlivý, 30a zbabelý, 30b precitlivý, 30c nepokojný;
 31 nerozhodný, 31a váhavý, 31b povolný, dobrácky, 31c snivý;
 32 nerozvážny, 32a ľahkoverný, 32b ľahkomyselný, 32c odrodilý;
 33 pochybovačný, 33a nedôverčivý, 33b uzavretý, 33c ľahostajný;
 34 skromný, 34a utiahnutý, 34b odstrkovaný, 34c samotársky;
 35 neskúsený, 35a začiatočník, nováčik, 35b pokorný, 35c trpezlivý;
 36 nečinný, 36a bezvýznamný, 36b zbytočný, 36c menejcenný;
 37 zbedačený, biedny, 37a bezmocný, 37b chudobný, 37c trpiaci;
 38 mladý, nedospelý, 38a zdravý, 38b silný, 38c mohutného vzrastu;
 39 veľmi tučný, obézny, 39a nenasýtený, 39b pijan;
 40 veľmi vysoký, 40a vychudnutý, 40b vysilený, 40c bezvládný;
 41 škaredý, mrzký, 41a starý, 41b nepodarený;
 42 zle vidiaci, 42a zaslepený, 42b kto nosí okuliare;
 43 hluchý, 43a nahluchlý, 43b čl. s telesnou vadou, 43c zmrzačený;
 44 bledý, 44a chorý, 44b citovo chladný, neprístupný;
 45 telesne slabý, 45a malého vzrastu, 45b teles. i dušev. nepružný;
 46 nadávka.

LITERATÚRA

- HRUŠKOVÁ, Z.: Jména zhrubělá. In: Tvoření slov v češtině 2. Odvozování podstatných jmen, Praha 1967, s. 531—535.
- MIGIRIN, V. N.: Marksistsko-leninskaja metodologija v lingvistike. Kišinev 1974, 152 s.
- MISTRÍK, J.: Štylistika slovenského jazyka. 2. vyd. Bratislava, Slov. pedagogické nakladateľstvo 1977.
- ONDRUŠ, S.—SABOL, J.: Úvod do štúdia jazykov. Bratislava 1981.
- SABOL, J.: Z výzkumu nářečovej expresivity. In: Dialektologický zborník I (Acta Facultatis philosophicae Universitatis Safarikae). Bratislava, Slov. pedagogické nakladateľstvo 1980, s. 61—65.
- ZIMA, J.: Expresivita slova v súčasnej češtině. Rozpravy ČSAV, řada spol. věd., roč. 71, Praha 1961.
- SSJ — Slovník slovenského jazyka. 1. vyd. Bratislava, SAV 1958—1969, 6 zv.
- SC — GAŠPARIKOVÁ, Ž.—KAMIŠ, A.: Slovensko-český slovník. 1. vyd. Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1967.
- SSJC — Slovník spisovného jazyka českého. 1. vyd. Praha, ČSAV 1960—1971, 4 zv.
- CS — Česko-slovenský slovník. 1. vyd. Bratislava, Veda 1979.
- MES — MACHEK, V.: Etymologický slovník jazyka českého a slovenského. 1. vyd. Praha 1957.

АДГЕРЕНТНО ЭКСПРЕССИВНЫЕ НАЗВАНИЯ ЛИЦ МУЖСКОГО РОДА В СЛОВАЦКОМ И ЧЕШСКОМ ЯЗЫКАХ

Частым ономазиологическим средством обогащения словарного запаса в обоих языках является семантическое образование на основе метафорических, метонимических и синекдохических отношений. Слово, стилистически нейтральное, отечественного или чужого происхождения, имя нарицательное или собственное может приобрести переносное значение с экспрессивным оттенком путем семантической транспозиции. Этот оттенок обусловлен не звуковой или словообразовательной особенностью слова, т. е. внутренне (ингерентно), но возникает из конфликта между значением названия в прямом и искаженном, переносном экспрессивном значении. Он приобретает внешним путем (адгерентно).

Словацкие и чешские адгерентно экспрессивные названия лиц можно разделить на 3 группы: названия персонифицированные, названия с частично модифицированным значением и имена собственные, ставшие нарицательными. В рамках этих групп можно выделить целый ряд подгрупп.

У приведенных выше наименований находим в обоих языках вопреки значительной параллельности и определенные морфологические и лексикальные дифференциации. В чешском языке это явная дифференциация на основе одушевленности и неодушевленности в переносных названиях лиц, которые возникли путем персонификации неодушевленных предметов. В словацком языке явная дифференциация наблюдается во множественном числе персонифицированных названиях животных. Чешский язык использует существительные женского рода на -а в переносном значении с экспрессивным оттенком как существительные общего рода, чем увеличивается экспрессивная действенность этих наименований.

С лексикальной точки зрения дифференциации между чешским и словацким языками обусловлены раздельным выбором мотивирующего элемента или отсутствием формально подобного коррелята в словарном запасе одного из языков. В настоящее время сильное влияние взаимной языковой интерференции обуславливает в области адгерентно экспрессивных наименований все большее сходство и выравнивание дифференций.

